

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1

Εισαγωγή

- ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ;
- Η ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ
- ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΧΡΗΣΙΜΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ, ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ
- Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τι είναι η πολιτική θεωρία;

Ο όρος πολιτική θεωρία περιγράφει μάλλον μια δράση παρά κάποιο σώμα γνώσης – είναι κάτι το οποίο «ασκούμε», παρά ένα αντικείμενο το οποίο «γνωρίζουμε». Και ασκούμε πολιτική θεωρία κάθε φορά που χρησιμοποιούμε τη λογική μας για να σκεφτούμε και επιχειρηματολογήσουμε για σημαντικά πολιτικά ζητήματα. Σκοπός αυτού του βιβλίου είναι να σας βοηθήσει να γίνετε καλύτεροι σε αυτές τις δραστηριότητες, παρουσιάζοντας ορισμένες από τις σημαντικότερες θέσεις που έχουν διατυπώσει θεωρητικοί σύγχρονοι και του πρόσφατου παρελθόντος, με έμφαση σε έργα που εκδόθηκαν τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο οι εν λόγω συγγραφείς ανέπτυξαν τις δικές τους ή άσκησαν κριτική σε ανταγωνιστικές θεωρίες, θα σας βοηθήσει να κατανοήσετε καλύτερα το διακύβευμα της πολιτικής συζήτησης, αλλά και τις δικές σας σκέψεις πάνω σε σημαντικά ζητήματα. Θα σας βοηθήσει επίσης να διατυπώσετε τις δικές σας θέσεις και να αξιολογήσετε τα επιχειρήματα που συναντάτε στην καθημερινή πολιτική ζωή.

Στο πιο θεμελιώδες επίπεδο, η πολιτική θεωρία συνίσταται στη διατύπωση και προσπάθεια απάντησης ερωτημάτων που αφορούν τη δέουσα μορφή της κοινωνικής συμβίωσης. Υπό αυτή την έννοια, ασκούμε πολιτική θεωρία κάθε φορά που θέτουμε ερωτήματα για το πώς πρέπει, για παράδειγμα, να σχεδιαστεί το φορολογικό σύστημα ή η πολιτική μας για το περιβάλλον, ή για το κατά πόσον πρέπει να αλλάξει το εκλογικό

σύστημα ή το σύνταγμα της χώρας. Ασκούμε επίσης πολιτική θεωρία όταν θέτουμε πιο σύνθετα ερωτήματα, για παράδειγμα εάν έχουμε καθήκον να υπακούμε πάντοτε στον νόμο ή εάν οι πολίτες των πλούσιων χωρών πρέπει να κάνουν περισσότερα για την άμβλυση της παγκόσμιας φτώχειας. Σε πολλές περιπτώσεις, οι επαγγελματίες της πολιτικής θεωρίας μελετούν αυτά τα ερωτήματα θέτοντας άλλα, πιο αφηρημένα και λιγότερα οικεία σε εμάς, τα οποία αφορούν, για παράδειγμα, τη φύση και την αξία πραγμάτων όπως η δημοκρατία, η ισότητα, η ελευθερία, η δικαιοσύνη και τα δικαιώματα. Τα ερωτήματα αυτά γίνονται ίσως λιγότερο συχνά αντικείμενο έντονων συζητήσεων στις κοινωνικές συναναστροφές και στο οικογενειακό τραπέζι, έχουν όμως εξίσου μεγάλη σημασία για όποιον ενδιαφέρεται για την πολιτική και τις ιδέες.

Το βιβλίο αυτό έχει ως στόχο να δώσει μια συνοπτική επισκόπηση της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας, να σας εξοπλίσει με τα εργαλεία που χρειάζεστε για να εξερευνήσετε μόνοι σας το γνωστικό αυτό πεδίο και να εξοικειωθείτε με τις θέσεις που διατυπώνουν οι πολιτικοί στοχαστές. Όπως θα διαπιστώσετε, οι σύγχρονοι πολιτικοί στοχαστές έχουν καταπιαστεί με πολλά και διαφορετικά ερωτήματα, θέματα και ζητήματα. Εμείς θα εστιάσουμε σε δύο κύρια ενδιαφέροντά τους. Αμφότερα αφορούν τον δέοντα τρόπο οργάνωσης των κοινωνιών. Το πρώτο έχει να κάνει με τις δυνατότητες και προκλήσεις της δημοκρατικής κοινότητας, και θα μας απασχολήσει στα Κεφάλαια 2 έως 6. Οι θεωρητικοί της πολιτικής έχουν προσεγγίσει το ζήτημα αυτό όχι μόνο μελετώντας αναλυτικά τη φύση και πρακτική της ίδιας της δημοκρατίας, αλλά και διατυπώνοντας τις θέσεις τους για το πώς οφείλουν να ενεργούν οι πολιτικοί αντιπρόσωποι, για τους τρόπους διασφάλισης της συνοχής των πολιτικών κοινοτήτων, για τις προκλήσεις της αποδοχής της πολυπολιτισμικότητας και της διαφωνίας, καθώς και για τη σύνθετη σχέση μεταξύ δημοκρατίας, εξουσίας και κυριαρχίας. Το δεύτερο μείζον ζήτημα που έχει απασχολήσει τους σύγχρονους πολιτικούς στοχαστές αφορά τις έννοιες της ελευθερίας, της ισότητας, της δικαιοσύνης και των δικαιωμάτων, και πώς αυτές σχετίζονται μεταξύ τους. Παρά το γεγονός ότι πρόκειται για αξίες τις οποίες σχεδόν όλοι ενστερνίζονται θεωρητικά, υπάρχουν σημαντικές διαφωνίες τόσο ως προς το ακριβές νόημά τους όσο και για τον ενδεδειγμένο τρόπο πρακτικής εφαρμογής τους. Όπως θα δούμε στα Κεφάλαια 7 έως 10, σημαντικό μέρος της σύγχρονης πολιτικής σκέψης είναι αφιερωμένο σε προσπάθειες διατύπωσης πειστικών θεωριών που θα εξηγούν αυτές τις έννοιες και θα χαρτογραφούν τις σύνθετες μεταξύ τους σχέσεις, αλλά και σε έργα κριτικής των προσπαθειών άλλων θεωρητικών να το επιτύχουν.

Στη συνέχεια της Εισαγωγής θα εξετάσουμε συνοπτικά τις πρόσφατες εξελίξεις στο πεδίο της πολιτικής θεωρίας, θα παρουσιάσουμε ορισμένες μεθόδους και εργαλεία των θεωρητικών της πολιτικής καθώς και, συνοπτικά, τη δομή των επόμενων κεφαλαίων. Προηγουμένως όμως θα ήταν χρήσιμο να εξηγήσω πιο αναλυτικά τι πιστεύω ο ίδιος ότι είναι η πολιτική θεωρία. Η πολιτική θεωρία είναι μια δραστηριότητα, με την οποία προσπαθούμε να δώσουμε απάντηση στο ερώτημα του πώς πρέπει να διευθετούμε τις συλλογικές μας υποθέσεις. Όπως και άλλοι κλάδοι της φιλοσοφίας, βασίζεται στη διατύπωση επιχειρημάτων, τα οποία αξιολογούνται στη συνέχεια με κριτήριο τις αρχές της λογικής. Η πολιτική θεωρία διακρίνεται από άλλους κλάδους της φιλοσοφίας

λόγω του αντικειμένου της – που είναι η πολιτική. Το τι ακριβώς περιλαμβάνει ο όρος «πολιτική» αποτελεί αμφιλεγόμενο ζήτημα. Είναι βέβαιο ότι περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των κυβερνήσεων και των κρατικών θεσμών, ενώ με αρκετή ασφάλεια μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι στην πολιτική εντάσσονται επίσης τομείς όπως η οργάνωση της οικογένειας, οι προσωπικές σχέσεις και η κατασκευή ταυτοτήτων. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι η πολιτική απαντάται παντού όπου υπάρχει εξουσία. Εφόσον η εξουσία είναι πανταχού παρούσα στον κοινωνικό βίο, σχεδόν τα πάντα μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης για τον θεωρητικό της πολιτικής. Στο βιβλίο αυτό δεν έχω πρόθεση να αποκλείσω τίποτε από τη σφαίρα του «πολιτικού». Είναι γεγονός όμως ότι πολλοί από τους συγγραφείς που θα εξετάσουμε ενστερνίζονται πολύ στενότερες αντιλήψεις, ενώ τα περισσότερα ζητήματα που θα εξετάσουμε αφορούν αξίες και έννοιες που συνδέονται παραδοσιακά με την πολιτική ζωή.

Μπορούμε να αποκτήσουμε σαφέστερη εικόνα για το αντικείμενο της πολιτικής θεωρίας εξετάζοντας ορισμένα από τα ζητήματα που απασχολούν τους θεωρητικούς της πολιτικής. Ιστορικά, τα σημαντικότερα από αυτά αφορούσαν τη φύση και νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας, η οποία γινόταν αποδεκτό ότι περιλαμβάνει το εύρος των εξουσιών της νόμιμης κυβέρνησης. Αυτό ήταν το μείζον ζήτημα που απασχόλησε τους πολιτικούς στοχαστές της κλασικής περιόδου, όπως τους Thomas Hobbes και John Locke τον 17ο αιώνα και τους Jean-Jacques Rousseau, David Hume και Immanuel Kant τον 18ο. Με την ανάπτυξη του καπιταλισμού και την εμφάνιση των θεσμών της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, οι θεωρητικοί της πολιτικής απέκτησαν νέα ενδιαφέροντα και προτεραιότητες. Συγκεκριμένα, όλο και περισσότερο τους απασχολούσαν ερωτήματα για την κατανομή σημαντικών κοινωνικών αγαθών όπως η πολιτική εξουσία, το χρήμα και οι ευκαιρίες. Για παράδειγμα τον 18ο αιώνα, πρόδρομοι του φεμινισμού όπως η Mary Wollstonecraft αμφισβήτησαν τη στέρηση αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων από τις γυναίκες, ενώ τον 18ο και τον 19ο αιώνα πολιτικοί στοχαστές που ανήκαν στη σχολή του ωφελιμισμού, όπως ο Jeremy Bentham, ο John Stuart Mill και ο Henry Sidgwick, υποστήριξαν με πάθος ότι είναι καθήκον της κυβέρνησης να βελτιώνει τις συνθήκες ζωής των απλών ανθρώπων.

Όπως θα δούμε σε αυτό το βιβλίο, οι σύγχρονοι θεωρητικοί της πολιτικής έχουν διευρύνει αισθητά αυτό το ρεπερτόριο. Ενδεικτικά, έχουν παρουσιάσει αναλυτικές και σύνθετες θεωρίες για τη δημοκρατία, την κοινότητα, την ελευθερία, την ισότητα και τη δικαιοσύνη. Επιπλέον, έχουν καταπιαστεί με δύσκολα ερωτήματα, όπως η δυνατότητα εγκαθίδρυσης νομιμοποιημένων πολιτικών θεσμών σε λαούς με βαθιές εσωτερικές διαφωνίες πάνω σε θρησκευτικά και ηθικά ζητήματα, ενώ έχουν αναδείξει τις δαιδαλώδεις μηχανοραφίες της εξουσίας και τις αφανείς μορφές κυριαρχίας που διαιωνίζουν οι σύγχρονες κοινωνικές δομές. Στο πλαίσιο αυτό οι θεωρητικοί της πολιτικής έχουν χρησιμοποιήσει πολλές διαφορετικές μεθόδους. Κάποιοι διατυπώνουν κριτικές θεωρίες, θέλοντας να αναδείξουν συγκεκριμένες μορφές καταπίεσης ή αδικίας. Άλλοι έχουν διατυπώσει, επεκτείνει ή ασκήσει κριτική σε αρχές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση και οργάνωση των κοινωνικών θεσμών και του συλλογικού βίου.

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας είναι ο κανονιστικός προσανατολισμός της: ενδιαφέρεται για το πώς θα έπρεπε να είναι ο κόσμος, παρά για την πραγματική μορφή του. Αυτό εξάλλου διακρίνει την πολιτική θεωρία από την πολιτική επιστήμη, η οποία ενδιαφέρεται για την ερμηνεία της ασκούμενης πολιτικής. Πολλοί πολιτικοί επιστήμονες αντιμετωπίζουν με καχυποψία τις ηθικοπλαστικές, κατά τη γνώμη τους, τάσεις των πολιτικών στοχαστών. Θα επανέλθουμε όμως σε λίγο στη σχέση πολιτικής επιστήμης και πολιτικής θεωρίας. Μία άλλη διάκριση την οποία έχουν εισηγηθεί ορισμένοι είναι ανάμεσα στην πολιτική θεωρία και την πολιτική φιλοσοφία. Σύμφωνα με όσους ασπάζονται αυτή τη διάκριση, η πολιτική φιλοσοφία είναι το αντικείμενο των καθηγητών των τμημάτων φιλοσοφίας, ενώ η πολιτική θεωρία είναι το αντικείμενο των καθηγητών στα τμήματα πολιτικής και πολιτικής επιστήμης (Barry, 1981). Ίσως αυτή να είναι η ακριβέστερη μορφή που μπορεί να πάρει ο συγκεκριμένος διαχωρισμός. Σε κάθε περίπτωση, ενώ κανένα πεδίο ενασχόλησης των πολιτικών φιλοσόφων δεν είναι ξένο προς την πολιτική θεωρία, πολλές ενασχολήσεις των θεωρητικών της πολιτικής είναι μάλλον προφανές ότι δεν πληρούν τις προϋποθέσεις της πολιτικής φιλοσοφίας. Έτσι, παρότι στο βιβλίο αυτό οι δύο όροι χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι, προτιμώ τον όρο πολιτική θεωρία όπου δεν συντρέχουν λόγοι ακριβολογίας.

Η περιγραφή της πολιτικής θεωρίας που μόλις διατύπωσα αποκλείει ορισμένους σημαντικούς κλάδους ακαδημαϊκής έρευνας με τους οποίους καταγίνονται οι θεωρητικοί της πολιτικής. Σε αυτούς περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων η μελέτη της ιστορίας της πολιτικής σκέψης, η ανάλυση και σύγκριση των πολιτικών ιδεολογιών, η ερμηνεία της γέννησης και ανάπτυξης των πολιτικών ιδεών, καθώς και οι προσπάθειες εντοπισμού της επιρροής των πολιτικών ιδεών στην πολιτική πρακτική. Όλα αυτά τα πεδία είναι σημαντικά τόσο για την κατανόηση των ιδεολογικών επιρροών στην πολιτική ζωή όσο και για την ερμηνεία της εκάστοτε πολιτικής κατάστασης. Όμως τα εν λόγω πεδία έμμεσα μόνο σχετίζονται με τα κανονιστικής φύσεως ζητήματα που αποτελούν το κυρίως θέμα αυτού του βιβλίου, εξ ου και αποφεύγω να τα εξετάσω σε βάθος.

Η Πρόσφατη Ιστορία της Πολιτικής Θεωρίας

Σκοπός αυτού του βιβλίου είναι να σας εξοικειώσει με ορισμένες από τις σημαντικότερες διαφωνίες που έχουν ανακύψει μεταξύ των σύγχρονων θεωρητικών της πολιτικής. Παρότι θα εστιάσουμε σε έργα από τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, πολλές φορές θα χρειαστεί να επιστρέψουμε στο πιο μακρινό παρελθόν, καθώς πολλές επίκαιρες συζητήσεις απηγούν επιρροές παλαιότερων στοχαστών και κειμένων. Για παράδειγμα, οι σύγχρονες θεωρίες περί αντιπροσώπευσης, τις οποίες θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 4, έχουν επηρεαστεί από έννοιες και κατηγορίες τις οποίες ανέπτυξε η Hanna Pitkin στο έργο της *The Concept of Representation* το 1967. Αντίστοιχα, όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 5, για τους σύγχρονους θεωρητικούς της δημοκρατίας αποτελεί σημείο αναφοράς το έργο του Joseph Schumpeter *Capitalism, Socialism and Democracy*, που εκδό-

θηκε για πρώτη φορά το 1942. Επιπλέον, ο σύγχρονος διάλογος για την εξουσία, που αποτελεί το θέμα του Κεφαλαίου 6, διεξάγεται υπό τη σκιά των συζητήσεων περί «κοινοτικής δύναμης» που χρονολογούνται στις δεκαετίες του 1950 και του 1960. Παρομοίως, όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 7, ο σημερινός διάλογος περί ελευθερίας εξακολουθεί να διεξάγεται με τους όρους που εισήγαγε ο Isaiah Berlin το 1958 στον εναρκτήριο λόγο του στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Τέλος, το σημαντικότερο ίσως είναι ότι μεγάλο μέρος της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας οφείλει πολλά στο έργο του John Rawls, κυρίως στο *A Theory of Justice*, που εκδόθηκε το 1971.

Για να τοποθετήσουμε τις διάφορες συζητήσεις που αποτελούν το βασικό αντικείμενο αυτού του βιβλίου στο κατάλληλο πλαίσιο, θα ήταν χρήσιμο να ξεκινήσουμε σκιαγραφώντας ορισμένες από τις σημαντικότερες τάσεις στην πολιτική θεωρία στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Αυτό ακριβώς θα κάνουμε τώρα. Η επιλογή ενός σημείου αφετηρίας σε μια τέτοια επισκόπηση είναι έως έναν βαθμό αυθαίρετη. Εμείς θα ξεκινήσουμε από τον διάσημο αφορισμό που διατύπωσε ο Peter Laslett το 1956, ότι «προς το παρόν, η πολιτική φιλοσοφία είναι νεκρή» (1956, σ. vii). Η δήλωση αυτή έχει συμβολική σημασία, διότι απηχεί μια σχετικά άγονη περίοδο στην εξέλιξη της πολιτικής θεωρίας, η οποία, όπως θα δούμε, διήρκεσε μέχρι τη δεκαετία του 1970.

Από μία, τουλάχιστον, οπτική, ο αφορισμός του Laslett ήταν ξεκάθαρα υπερβολικός, καθώς τα προηγούμενα χρόνια είχαν δημοσιευτεί ουκ ολίγες σημαντικές συμβολές στην πολιτική θεωρία. Σε αυτές περιλαμβάνονται το *Road to Serfdom* (1944) του Friedrich Hayek, το δίτομο *The Open Society and its Enemies* (1945) του Karl Popper, το *Dialectic of Enlightenment* (1947) των Theodor Adorno και Max Horkheimer και το *The Origins of Totalitarianism* (1951) της Hannah Arendt. Επιπλέον, τα χρόνια που ακολούθησαν τον αφορισμό του Laslett, η Arendt δημοσίευσε το *The Human Condition* (1958), ο Berlin έδωσε τη διάσημη διάλεξή του (επίσης το 1958), ενώ οι Stanley Benn και Richard Peters εξέδωσαν το *Social Principles and the Democratic State* (1959). Επιπλέον, ο Rawls είχε αρχίσει να δημοσιεύει σημαντικές εργασίες, που θα αποτελούσαν αργότερα τμήμα του *A Theory of Justice*, του έργου που σήμερα αναγνωρίζεται ως η σημαντικότερη συμβολή στη νεότερη πολιτική θεωρία.

Γιατί λοιπόν είχε διακηρύξει τον θάνατο της πολιτικής φιλοσοφίας ο Laslett; Ο κύριος λόγος, σύμφωνα με τον ίδιο, ήταν ότι η πολιτική φιλοσοφία είχε «δολοφονηθεί» από τον «λογικό θετικισμό», ο οποίος είχε «αμφισβητήσει τη λογική υπόσταση όλων των ηθικών δηλώσεων», με το ερώτημα «κατά πόσον η πολιτική φιλοσοφία είναι καν εφικτή» (Laslett, 1956, σ. ix). Ο λογικός θετικισμός υπήρξε ένα φιλοσοφικό δόγμα που βρέθηκε στο προσκήνιο τις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Σύμφωνα με τη διδασκαλία του, όλες οι προτάσεις περί αξιών στην καλύτερη περίπτωση εκφράζουν συναισθήματα ή μεταφέρουν ανακριβή αισθήματα έγκρισης ή απόρριψης. Οι οπαδοί του λογικού θετικισμού πίστευαν ότι μεγάλο μέρος της θεωρούμενης πολιτικής θεωρίας, εφόσον δεν μπορεί να επαληθευτεί εμπειρικά ούτε να αποδειχθεί αποκλειστικά μέσω της λογικής, ελάχιστη επιστημονική φιλοσοφική αξία διαθέτει. Οι ιδέες αυτές άσκησαν τεράστια επιρροή στους ακαδημαϊκούς φιλοσόφους, και οδήγησαν στη διάδοση μιας ιδιαίτερα στενής ερμηνείας του γνωστικού τους αντικειμένου, η οποία περιοριζόταν

στη γλωσσολογική ερμηνεία των εννοιών. Με την εδραίωση αυτής της προσέγγισης, φάνταζε πολύ απλά «εσφαλμένη η υπόθεση ότι ο πραγματικός σκοπός της ηθικής, κοινωνικής και πολιτικής φιλοσοφίας μπορεί ποτέ να είναι η διατύπωση εύλογων επιχειρημάτων υπεράσπισης συγκεκριμένων ιδεωδών ή πρακτικών» (Skinner, 1985, σ. 4). Αλλά και πέρα από το πεδίο της φιλοσοφίας, υπήρξαν και άλλες εξελίξεις στην πολιτική επιστήμη που συνέβαλαν στο να περιπέσει σε σχετικό λήθαργο η πολιτική θεωρία, όπως η ανάδειξη του συμπεριφορισμού και της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, ή η φιλοδοξία πολλών να διατυπώσουν μια απαλλαγμένη από πάθη και αξίες επιστημονική μέθοδο μελέτης της πολιτικής και της κοινωνίας.

Ο λογικός θετικισμός και η ανάδειξη της σύγχρονης εμπειρικής πολιτικής επιστήμης πιθανόν να κατέρριψαν όντως ορισμένες υψηλές φιλοδοξίες των θεωρητικών της πολιτικής. Δεν έδωσαν όμως τη χαριστική βολή, καθώς δύο σημαντικοί κλάδοι της πολιτικής θεωρίας συνέχισαν να αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, έστω απομονωμένοι σε μεγάλο βαθμό ο ένας από τον άλλο. Ο πρώτος κλάδος αναδύθηκε μέσα από τη συζήτηση περί “κοινοτικής δύναμης”, η οποία κατέληξε στη διάσπαση του σώματος των καθηγητών στα τμήματα πολιτικής επιστήμης και κοινωνιολογίας των ΗΠΑ σε «ελιτιστές» και «πλουραλιστές». Σύμφωνα με τους ελιτιστές, οι βασικοί πολιτικοί θεσμοί είχαν καταληφθεί από μια ελίτ που εκμεταλλευόταν τον έλεγχο των θεσμών για να προωθήει τα συμφέροντα των πλουσίων. Στην αντίπερα όχθη, οι πλουραλιστές πίστευαν ότι υπήρχε μάλλον κερματισμός παρά συγκέντρωση της εξουσίας, καθώς και ότι οι διάφορες κοινωνικές ομάδες έχουν τη δύναμη να επηρεάζουν τις πολιτικές αποφάσεις. Όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 6, οι οξύτεροι επικριτές του πλουραλισμού – ανάμεσά τους οι Peter Bachrach & Morton Baratz (1962, 1963), και ο Stephen Lukes (2005) – πίστευαν ότι η προσέγγιση αυτή ήταν εσφαλμένη και την απέδιδαν στην ελλιπή κατανόηση της έννοιας της εξουσίας, αναπτύσσοντας τις δικές τους πιο σύνθετες, δισδιάστατες και τρισδιάστατες προσεγγίσεις.

Η συζήτηση περί «κοινοτικής εξουσίας» επηρέασε και τον διάλογο για τη δημοκρατία, καθώς οι οπαδοί της πλουραλιστικής προσέγγισης ασπάζονταν την «ανταγωνιστική» θεωρία περί δημοκρατίας που είχε ήδη αναπτύξει ο οικονομολόγος Joseph Schumpeter (θα την εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 5). Μεταξύ των άλλων, η θεωρία αυτή δεν προβληματιζόταν καθόλου από την πολιτική απάθεια, ενώ αντιλαμβανόταν τη δημοκρατία απλώς ως μία «μέθοδο» επιλογής κυβερνήσεων. Η θεωρία αυτή δέχθηκε σφοδρή κριτική από ριζοσπάστες πολιτικούς θεωρητικούς όπως οι Carole Pateman (1971) και ο C. B. Macpherson (1973-1977), τις θέσεις των οποίων επίσης θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 5. Οι εν λόγω επικριτές υποστήριξαν ότι η απάθεια των ψηφοφόρων αντανάκλα την αποτυχία των υφιστάμενων δημοκρατικών συστημάτων. Για να αποκατασταθεί η δημοκρατική ζωή, υποστήριξαν ότι απαιτείται ένα πιο ενεργό μοντέλο δημοκρατίας, το οποίο θα αποδίδει βαρύτητα όχι μόνο στις εκλογές και τα πολιτικά κόμματα, αλλά και στο έργο των ενώσεων και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στους χώρους εργασίας. Οι κύριοι προβληματισμοί των οπαδών της συμμετοχικής δημοκρατίας επηρέασαν μεταγενέστερες εξελίξεις στην πολιτική θεωρία, όπως η κριτική του φιλελευθερισμού από την προσέγγιση του κοινοτισμού τη δεκαετία του 1980,

οι θεωρίες του αγωνιστικού πλουραλισμού, που εμφανίστηκαν τη δεκαετία του 1990, και οι ρεπουμπλικανικές θεωρίες περί ελευθερίας, που επανήλθαν στο προσκήνιο τη δεκαετία του 1990. Θα εξετάσουμε αυτές τις θεωρίες χωριστά στα Κεφάλαια 2, 3 και 7 αντίστοιχα.

Την ίδια εποχή, ο δεύτερος κλάδος της πολιτικής θεωρίας κινείται, εν μέρει τουλάχιστον, εντός των ορίων που είχε θέσει η επανάσταση του λογικού θετικισμού, που όριζε ως βασική δραστηριότητα της πολιτικής θεωρίας την ανάλυση των πολιτικών εννοιών. Την προτεραιότητα αυτή απηχεί ο τίτλος του γνωστότερου, ενδεχομένως, έργου πολιτικής φιλοσοφίας που εντάσσεται στη διδασκαλία του λογικού θετικισμού, του *Vocabulary of Politics* του T. W. Weldon, που εκδόθηκε το 1953. Σύμφωνα με την περιγραφή του Weldon, καθήκον των πολιτικών θεωρητικών ήταν να εξαλείψουν τις περιττές ασάφειες, ξεκαθαρίζοντας το νόημα των κύριων πολιτικών όρων. Όπως προαναφέραμε, οι οπαδοί του λογικού θετικισμού πίστευαν ότι κάθε προσπάθεια που ξεφεύγει από αυτά τα όρια αναπόφευκτα οδηγεί τους πολιτικούς φιλοσόφους έξω από τη σφαίρα της καθαρής φιλοσοφίας, και ως εκ τούτου πρέπει να αποφεύγεται. Παρότι πολλοί μεταγενέστεροι πολιτικοί θεωρητικοί θα απέρριπταν την αυστηρή αυτή οριοθέτηση του ακαδημαϊκού τους πεδίου, ασπάστηκαν την έμφαση του Weldon στην εννοιολογική ανάλυση, με αποτέλεσμα να εκδοθούν τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 σημαντικά έργα για τις έννοιες της ελευθερίας (Berlin, 2002), της ισότητας (Williams, 1962), της δημοκρατίας (Wollheim, 1962), των δικαιωμάτων (Hart, 1961, 1984) και της αντιπροσώπευσης (Pitkin, 1967).

Μέσα από αυτό τον δεύτερο κλάδο της πολιτικής θεωρίας αναδείχθηκαν οι πιο σημαντικές εξελίξεις στο πεδίο κατά τον 20ό αιώνα: αναφέρομαι στην έκδοση συστηματικών και φιλόδοξων θεωρητικών έργων για την έννοια της δικαιοσύνης. Στο επίκεντρο αυτών των εξελίξεων συναντάμε το έργο του John Rawls *A Theory of Justice* (1999a). Ο Rawls ασπάζοταν μια πολύ πιο φιλόδοξη οπτική όσον αφορά τον ρόλο της πολιτικής φιλοσοφίας σε σχέση με τις επιταγές του λογικού θετικισμού, τον οποίο σε μεταγενέστερο έργο του περιέγραψε ως «υπεράσπιση της εύλογης πίστεως απέναντι στην προοπτική ενός δίκαιου συνταγματικού καθεστώτος» (1996, σ. 172). Η ιδέα περί δίκαιης κοινωνίας που ανέπτυξε ο Rawls επιχειρεί να συμφιλιώσει τις αξίες της ελευθερίας και της ισότητας. Η ελευθερία εκπληρώνεται μέσω της διασφάλισης ότι κάθε άνθρωπος την διαθέτει στον μέγιστο δυνατό βαθμό, ενώ η επιταγή της ισότητας εκπληρώνεται όταν είναι εγγυημένη η γνήσια ισότητα των ευκαιριών και όταν υπάρχει συστηματική άμβλυνση του μεγέθους των ανεκτών οικονομικών ανισοτήτων.

Οι λεπτομέρειες της θεωρίας του Rawls για τη δικαιοσύνη ως ακριβοδικεία εξετάζονται στο Κεφάλαιο 9. Προς το παρόν οφείλουμε να επισημάνουμε τέσσερα στοιχεία της, ως προς την επιρροή που άσκησαν στη μεταγενέστερη πολιτική θεωρία. Μία πρώτη παρατήρηση: η επιρροή αυτή ήταν τεράστια. Ο Richard Arneson, απηχώντας το κοινό αίσθημα, αναγνωρίζει στον Rawls ότι «αναβίωσε μόνος του την αγγλοαμερικανική πολιτική φιλοσοφία» (2006, σ. 45). Δεύτερον, ο Rawls διεύρυνε το πεδίο της πολιτικής θεωρίας, αποδεικνύοντας ότι η παραγωγή «μεγάλης θεωρίας» (grand theory) στην παράδοση των Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Mill και Sidgwick είναι εφικτή. Με τον τρό-

πο αυτό συνέβαλε στην υπέρβαση της στενής σύλληψης που είχε επιβάλει ο λογικός θετικισμός. Τρίτον, ο Rawls βοήθησε στην καθιέρωση του φιλελευθερισμού, και ειδικότερα του εξισωτικού φιλελευθερισμού, ως κυρίαρχου δόγματος στην πολιτική θεωρία. Ενώ στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα οι ηθικοί και πολιτικοί φιλόσοφοι εντάσσονταν κατά κανόνα στην παράδοση του ωφελιμισμού, οι επόμενες γενιές πολιτικών στοχαστών προσδιορίστηκαν από τη στάση τους έναντι του φιλελευθερισμού, και ιδίως της θεωρίας του ίδιου του Rawls. Τέταρτον, τοποθέτησε την έννοια της διανεμητικής δικαιοσύνης στο επίκεντρο της πολιτικής θεωρίας. Όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 9, ορισμένοι σύγχρονοι «ρεαλιστές» πολιτικοί θεωρητικοί διαμαρτύρονται για την τάση των περισσότερων ομολόγων τους να εξισώνουν την πολιτική θεωρία με τη διατύπωση θεωριών για τη δικαιοσύνη. Όποια κι αν είναι η δική μας γνώμη για τις εν λόγω ενστάσεις, από μόνη της η ύπαρξή τους αποκαλύπτει τη σταθερή επιρροή του Rawls στην πολιτική θεωρία.

Η θεωρία του Rawls πυροδότησε μεγάλες αντιπαραθέσεις, ενώ το έργο του καθόρισε σε πολλούς τομείς της μεταγενέστερης πολιτικής θεωρίας τους όρους του διαλόγου. Τρεις από αυτές τις αντιπαραθέσεις αποτελούν το κυρίως θέμα των Κεφαλαίων 8 έως 10. Η πρώτη διένεξη αφορά την ουσία της δικαιοσύνης, με την προσέγγιση του Rawls να δέχεται κριτική τόσο από την αριστερά όσο και από τη δεξιά. Από τη μια οι δεξιό φιλελεύθεροι άσκησαν κριτική στην αναδιανεμητική φορολογία και στο κράτος πρόνοιας, επικαλούμενοι την αρχή της ιδιοκτησίας του εαυτού, ενώ οι αριστεροί οπαδοί του εξισωτισμού και οι σοσιαλιστές υποστήριξαν ότι η θεωρία του Rawls δεν αντιμετωπίζει με τη δέουσα σοβαρότητα το ζήτημα της ισότητας, προτείνοντας τις δικές τους εναλλακτικές, και περισσότερο απαιτητικές, θεωρίες διανεμητικής και κοινωνικής ισότητας. Μία δεύτερη πηγή διαφωνίας αφορά το αντικείμενο της δικαιοσύνης, το οποίο εκλαμβάνεται από τον Rawls ως η κατανομή των διαθέσιμων πόρων από τους κοινωνικούς θεσμούς. Ως προς αυτό, οι μεν φεμινιστές, οι οπαδοί του κοινοτισμού και οι σοσιαλιστές αντέδρασαν στη βαρύτητα που αποδίδει ο Rawls στους θεσμούς, ενώ κάποιοι οπαδοί του εξισωτισμού απέρριψαν και την έμφασή του στους πόρους, υποστηρίζοντας ότι αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η κατανομή άλλων αγαθών, όπως η ευημερία και η ουσιαστική πρόσβαση στις ευκαιρίες. Μία τρίτη κατηγορία διαφωνίας αφορά την έκταση της δικαιοσύνης, κυρίως δε το κατά πόσον οι αρχές της δικαιοσύνης πρέπει να έχουν ισχύ μόνο εντός των στενών ορίων μιας υφιστάμενης πολιτικής κοινότητας. Στο μεταγενέστερο έργο του *The Law of Peoples* (1999 b), ο Rawls σκιαγράφησε ένα «ρεαλιστικά ουτοπικό» όραμα για τη διεθνή κοινότητα, όπου τα πλούσια κράτη έχουν — περιορισμένη όμως — υποχρέωση να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης των φτωχών του κόσμου. Η πρόταση αυτή δέχθηκε αμέσως κριτική από τους οπαδούς του κοσμοπολιτισμού, οι οποίοι υποστήριξαν ότι η λογική της αρχικής θέσης του Rawls οδηγούσε στην οικουμενική εφαρμογή των αρχών της δικαιοσύνης που ο ίδιος είχε διατυπώσει.

Το έργο του Rawls έδωσε το έναυσμα και σε μια άλλη κατηγορία αντιπαραθέσεων, που κυριάρχησαν στην πολιτική θεωρία τη δεκαετία του 1980. Πρόκειται για την αντιπαραθεση μεταξύ φιλελευθέρων και κοινοτιστών, η οποία άγγιζε πλήθος ζητημάτων

και στην οποία ενεπλάκη μεγάλος αριθμός συγγραφέων, όπως οι Rawls, Ronald Dworkin, Joseph Raz και Richard Rorty από την πλευρά των φιλελευθέρων, και οι Alasdair MacIntyre, Michael Sandel, Charles Taylor και Michael Walzer από την πλευρά των κοινοτιστών. Σύμφωνα με μια βασική αρχή του φιλελευθερισμού, οι άνθρωποι πρέπει να αντιμετωπίζονται ταυτόχρονα ως ελεύθεροι και ως ίσοι. Μία φιλελεύθερη κοινωνία σέβεται την αρχή της ισότητας αναγνωρίζοντας σε όλους τα ίδια δικαιώματα, ενώ σέβεται την ελευθερία τους δίνοντάς τους τη δυνατότητα να επιδιώκουν την εκπλήρωση των στόχων που οι ίδιοι έχουν ελεύθερα επιλέξει για τον εαυτό τους. Οι κοινοτιστές διατυπώνουν δύο ενστάσεις σε αυτή την οπτική. Καταρχάς θεωρούν ότι ο φιλελευθερισμός αγνοεί τις πολλές και διαφορετικές μορφές κοινοτικής αλληλεγγύης που απαντώνται στον πραγματικό κόσμο, καθώς αντιμετωπίζει τους ανθρώπους ως ξένους μεταξύ τους και υποβαθμίζει τον βαθμό στον οποίο τα άτομα «συγκροτούνται» από τις κοινωνίες και τη συμμετοχή τους σε κοινωνικές ομάδες. Όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 2, τη δεκαετία του 1990 ορισμένοι φιλελεύθεροι απάντησαν σε αυτή την κριτική είτε αναβιώνοντας παλαιότερες φιλελεύθερες εθνικιστικές θεωρίες είτε διατυπώνοντας νέες θεωρίες συνταγματικού πατριωτισμού. Παράλληλα, ορισμένοι οπαδοί της πολυπολιτισμικότητας έδωσαν νέα τροπή στην κριτική των κοινοτιστών, στρέφοντας την προσοχή τους στη σπουδαιότητα της πολιτισμικής συμμετοχής για τα μέλη των μειονοτήτων. Σύμφωνα με τη δεύτερη ένσταση των κοινοτιστών, η φιλελεύθερη πρόταση στοιχειοθετείται μόνο με την επίκληση αμφιλεγόμενων και όχι καθολικά αποδεκτών υποθέσεων, όπως η αυξημένη σημασία που έχει, υποτίθεται, για τα άτομα η δυνατότητα να επιλέγουν ελεύθερα τον τρόπο ζωής και τους στόχους τους. Παρότι οι φιλελεύθεροι εξακολουθούν να απορρίπτουν τη βασιμότητα αυτής της ένστασης, ο ίδιος ο Rawls επιχείρησε να δώσει μια απάντηση με το δεύτερο μείζον έργο του – *Πολιτικός Φιλελευθερισμός* (1996) –, το οποίο θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 3. Στο έργο αυτό ασχολήθηκε με το πρόβλημα της διατύπωσης κοινά αποδεκτών πολιτικών αρχών σε κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από «εύλογο πλουραλισμό», καθώς τα μέλη τους διαφωνούν ως προς τους σκοπούς της ζωής, αλλά και ως προς τους σκοπούς της πολιτικής ένωσης. Ο Rawls ήταν αισιόδοξος για την προοπτική εύρεσης μιας «επάλληλης συναίνεσης» πάνω στους όρους και τις αξίες της κοινωνικής συν-εργασίας. Οι επικριτές του, αντίθετα, υποστήριξαν ότι αυτή η αισιοδοξία είναι αδικαιολόγητη, ενώ επισήμαναν πως η επιδίωξη της συναίνεσης έχει υπερβολικό κόστος, άλλοι διότι την έβρισκαν υπέρ το δέον ενδοτική σε κοσμοθεωρίες που βασίζονται στην ανελευθερία και την ανισότητα, και άλλοι διότι προϋπέθετε τον περιορισμό της πολιτικής συζήτησης σε απαράδεκτο βαθμό.

Μεγάλο μέρος της πολιτικής θεωρίας μετά τη δεκαετία του 1970 εμπνεύστηκε λοιπόν από τη συμβολή του Rawls, υπήρξαν όμως και κλάδοι της που αναπτύχθηκαν ανεξάρτητα. Ένας από τους σημαντικότερους υπήρξε η «διαβουλευτική στροφή» της δημοκρατικής θεωρίας, η οποία σημειώθηκε κυρίως τη δεκαετία του 1990 (Dryzek, 2000). Όπως προαναφέραμε, η προηγούμενη γενιά θεωρητικών της συμμετοχικής δημοκρατίας είχε ασκήσει κριτική στις κυρίαρχες θεωρίες της εποχής περί ανταγωνιστικής δημοκρατίας, υποστηρίζοντας ότι υποβάθμιζαν τη σημασία της πολιτικής συμμετοχής. Στο ίδιο πνεύμα, το νέο κύμα των οπαδών της διαβουλευτικής δημοκρατίας άσκη-

σε κριτική στην ταύτιση της δημοκρατίας με τις εκλογικές διαδικασίες και την ψήφο. Οι εκπρόσωποι αυτού του κύματος ανέδειξαν τη σημασία της διαβούλευσης, ενώ ανέπτυξαν μια σύνθετη θεωρία, που εντοπίζει την ουσία της δημοκρατίας σε μια διαβουλευτική διαδικασία, όπου οι πολίτες συζητούν με επιχειρήματα για τον δέοντα τρόπο διευθέτησης των κοινών υποθέσεων. Κάπως υπεραισιόδοξα ίσως, οι εν λόγω θεωρητικοί πιστεύουν ότι ο διάλογος θα επιτρέψει στους πολίτες να ξεπεράσουν πιο εύκολα τις προκαταλήψεις και τις μεροληψίες τους, λαμβάνοντας καλύτερες και πιο εμπειριστατωμένες αποφάσεις. Όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 5, οι επικριτές της διαβουλευτικής δημοκρατίας έχουν αμφισβητήσει τόσο την πρακτικότητα όσο και την ελκυστικότητα αυτής της θεωρίας.

Μία άλλη σημαντική τάση στη σύγχρονη πολιτική θεωρία αφορά την ενισχυμένη έμφαση στις σεξουαλικές, πολιτισμικές και έμφυλες ταυτότητες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτή η τάση προέκυψε από την ανάγκη των θεωρητικών της πολιτικής να απαντήσουν σε πιο πρακτικής φύσεως προβλήματα. Για παράδειγμα, όπως θα εξηγήσουμε στα Κεφάλαια 2 και 3, το κύμα έμπρακτης αμφισβήτησης του ιδεώδους του ομοιογενούς έθνους-κράτους οδήγησε τους πολιτικούς στοχαστές στο να θέσουν ερωτήματα για την ενσωμάτωση των θρησκευτικών, πολιτισμικών και εθνικών μειονοτήτων. Αντίστοιχα, όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 4, οι συζητήσεις για την πολιτική αντιπροσώπευση των γυναικών και των μειονοτήτων απέκτησαν μορφή όταν τα αιτήματα για την κατάρτιση τελικών καταλόγων υποψηφίων αποκλειστικά με γυναίκες και η παραχώρηση ειδικών δικαιωμάτων αντιπροσώπευσης σε πολιτισμικές ομάδες αναδείχθηκαν σε οικείο χαρακτηριστικό του πολιτικού τοπίου. Σε άλλες περιπτώσεις, η εξέλιξη της θεωρίας σε ένα πεδίο επηρέασε τον τρόπο αντιμετώπισης διαφορετικών ζητημάτων σε άλλα πεδία. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η φεμινιστική θεωρία. Η ιδέα, λόγου χάρη, ότι η οικογενειακή και οικιακή ζωή διαιωνίζουν τις ανισότητες άσκησε μεγάλη επιρροή στις θεωρίες περί δικαιοσύνης και ισότητας, όπως θα δούμε στα Κεφάλαια 8 και 9. Αντίστοιχα, οι φεμινιστικές αναλύσεις για το φύλο, την υποτέλεια και την καταπίεση επηρέασαν βαθιά τις εξελίξεις όσον αφορά τη σύλληψη των εννοιών της εξουσίας, της κυριαρχίας και της ελευθερίας, όπως θα δούμε στα Κεφάλαια 6 και 7.

Παρόλο που η σύγχρονη πολιτική θεωρία εξακολουθεί σε μεγάλο βαθμό να χρησιμοποιεί τα εργαλεία και τις προσεγγίσεις της κυρίαρχης «αναλυτικής» ή «αγγλοαμερικανικής» σχολής, ο κανόνας αυτός αμφισβητείται συστηματικά από τους θεωρητικούς του μεταμοντερνισμού και του μεταδομισμού, όπως θα δούμε στα Κεφάλαια 3, 4 και 6. Ένα από τα κύρια γνωρίσματα αυτής της εναλλακτικής προσέγγισης είναι το έντονο ενδιαφέρον της για τα σύνθετα ζητήματα που εγείρουν οι πολλαπλές λειτουργίες της εξουσίας. Σύμφωνα, για παράδειγμα, με τον Michel Foucault, το έργο του οποίου θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 6, η εξουσία δεν ασκείται τόσο μέσω της άμεσης καταπίεσης των ανθρώπων και της έκδοσης εντολών, αλλά της κατασκευής ταυτοτήτων και τρόπων ζωής. Ο αντίκτυπος αυτής της προσέγγισης σε πολλά ζητήματα που απασχολούν την πολιτική θεωρία παραμένει ασαφής, ενώ πολλοί θεωρητικοί την αντιμετωπίζουν με ιδιαίτερη επιφύλαξη (Taylor, 1985· Habermas, 1990). Επιπλέον, όπως εξηγού-

με στα Κεφάλαια 3 και 4, ο μεταδομισμός έχει ασκήσει σημαντική επιρροή στον τρόπο με τον οποίο ορισμένοι πολιτικοί στοχαστές μελετούν τα ζητήματα της διαφοράς, της δημοκρατίας και της αντιπροσώπευσης.

Τέλος, η σημαντικότερη ίσως τάση στην πολιτική θεωρία την τελευταία δεκαετία υπήρξε η ενίσχυση του ενδιαφέροντος για τα παγκόσμια ζητήματα. Οι περισσότεροι πολιτικοί στοχαστές του παρελθόντος αντιμετώπιζαν την πολιτική θεωρία ως εγχώριο εγχείρημα, με περιορισμένες μόνο εφαρμογές στη διεθνή κοινότητα. Ο διάλογος γινόταν συχνά μεταξύ ομοεθνών συγγραφέων, αφορούσε τοπικής εμβέλειας ζητήματα, ενώ διεξαγόταν μεταξύ ακαδημαϊκών που μιλούσαν την ίδια γλώσσα και συνήθως αφορούσε την κατάσταση των δικών τους κοινωνιών. Οι συζητήσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, που πυροδοτήθηκαν από τις δομικές αλλαγές στη διεθνή κοινωνία μεταπολεμικά, αποτελούν σημαντική εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα, όπως θα δούμε αναλυτικά στο Κεφάλαιο 10. Πιο πρόσφατα, οι πολιτικοί στοχαστές άρχισαν να λαμβάνουν πιο σοβαρά υπόψη τις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης. Για παράδειγμα έθεσαν δύσκολα ερωτήματα για τις προοπτικές της παγκόσμιας κοινωνίας και της οικουμενικής δημοκρατίας (εξετάζονται στα Κεφάλαια 2 έως 5) αλλά και για τις υποχρεώσεις των πλούσιων έναντι των φτωχών χωρών (όπως θα δούμε στα Κεφάλαια 7 έως 9). Επιπλέον, όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 6, οι βορειοαμερικανοί και ευρωπαίοι πολιτικοί στοχαστές έχουν αρχίσει πλέον να κοιτάζουν πέρα από τα στενά όρια των δικών του παραδόσεων και να ασχολούνται πιο συστηματικά με τα έργα φιλοσόφων και πολιτικών στοχαστών που δεν ανήκουν στον δυτικό κόσμο.

Ορισμένα Χρήσιμα Εργαλεία, Μέθοδοι και Διακρίσεις

Σε αυτό το βιβλίο μάς ενδιαφέρει κυρίως να εξερευνήσουμε ορισμένες από τις απαντήσεις που έχουν δώσει οι πολιτικοί στοχαστές σε δύο διαφορετικές κατηγορίες ερωτημάτων. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει ερωτήματα που αφορούν έννοιες και συνήθως διατυπώνονται με τη μορφή: «τι είναι το τάδε ή το δεΐνα;». Έτσι, στα Κεφάλαια που ακολουθούν, θα συγκρίνουμε τις διαφορετικές απαντήσεις που έχουν δώσει σύγχρονοι πολιτικοί στοχαστές σε ερωτήματα όπως: «Τι είναι η πολιτική κοινότητα;», «Τι είναι η δημοκρατία;», «Τι είναι η αντιπροσώπευση;», «Τι είναι η εξουσία;», κ.ο.κ. Η δεύτερη κατηγορία αφορά κανονιστικού τύπου ερωτήματα, που αφορούν το πώς θα έπρεπε να είναι ο κόσμος. Συχνά, οι πολιτικοί στοχαστές απαντούν σε αυτού του τύπου τα ερωτήματα προσπαθώντας να προσδιορίσουν τις αρχές και αξίες που πρέπει να χρησιμοποιούμε στην αξιολόγηση των κοινωνικών και πολιτικών υποθέσεων. Καθώς η εννοιολογική ανάλυση και η κανονιστική συλλογιστική είναι δύο από τις σημαντικότερες προσεγγίσεις που υιοθετούν οι σύγχρονοι πολιτικοί στοχαστές, στην ενότητα αυτή θα παρουσιάσουμε ορισμένα από τα πρακτικά εργαλεία και μεθόδους που έχουν στη διάθεσή τους.

Τα εννοιολογικά ερωτήματα κατέχουν θεμελιώδη θέση στην πολιτική θεωρία, καθώς, εάν θέλουμε να ερμηνεύσουμε τις πολιτικές απόψεις των άλλων, θα πρέπει πρώ-

τα να κατανοούμε τις προθέσεις τους. Εάν δεν το κάνουμε αυτό, υπάρχει πραγματικός κίνδυνος να οδηγηθούμε σε έναν διάλογο μεταξύ κωφών. Ορισμένες έννοιες που συναντάμε στον πολιτικό διάλογο είναι σαφείς και ο ρόλος τους αρκετά ξεκάθαρος. Για παράδειγμα, ενώ οι υπέρμαχοι του καπιταλισμού και της ελεύθερης αγοράς τάσσονται σε γενικές γραμμές «υπέρ», οι θρησκευτικοί φονταμενταλιστές τάσσονται «κατά» της ελευθερίας. Επίσης, σε αντίθεση με την Αριστερά που καταρχήν τάσσεται «υπέρ» της ισότητας, η Δεξιά τάσσεται κατά κανόνα «κατά» της ισότητας. Συχνά όμως τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Για παράδειγμα, πολλοί δεξιοί δεν απορρίπτουν την ισότητα *καθεαυτήν*, αλλά μόνο μία ορισμένη ερμηνεία της, η οποία απαιτεί την ανακατανομή της περιουσίας ή του πλούτου. Σύμφωνα με μια εναλλακτική ερμηνεία – ενδεχομένως ασθενέστερη ή πιο τυπική –, οι δεξιοί είναι επίσης «υπέρ» της ισότητας, καθώς οι περισσότεροι ασπάζονται την ισονομία και την ισότητα ψήφου των πολιτών. Επιπλέον, όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 7, πολιτικοί στοχαστές που ανήκουν τόσο στην αριστερή όσο και στη δεξιά παράδοση – περιλαμβανομένων των σοσιαλιστών οπαδών του εξισωτισμού και των καπιταλιστών υπερμάχων της ελεύθερης αγοράς – τάσσονται «υπέρ» της ελευθερίας, ερμηνεύουν όμως πολύ διαφορετικά την έννοια τη ελευθερίας. Αντίστοιχα, ενώ σχεδόν οι πάντες δηλώνουν υπέρμαχοι της δικαιοσύνης και της δημοκρατίας, υπάρχουν βαθιές διαφωνίες όσον αφορά τις απαιτήσεις που εγείρουν οι δύο αυτές έννοιες.

Σύμφωνα με μία άποψη, ένας από τους λόγους για τους οποίους κάποιες πολιτικές έννοιες είναι τόσο συγκεχυμένες έχει να κάνει με το ότι είναι «ουσιωδώς» διαμφισβητούμενες (Gallie, 1956). Ο χαρακτηρισμός μιας έννοιας ως «ουσιωδώς διαμφισβητούμενης» έχει μεγαλύτερη βαρύτητα σε σχέση με την απλή παρατήρηση ότι κάποια έννοια αποτελεί αντικείμενο έντονης διαφωνίας. Ο τεχνικός αυτός όρος εκφράζει την πεποίθηση ότι υπάρχουν και ανεπίλυτες εννοιολογικές διαφωνίες, διότι οι επίμαχες έννοιες αποτελούν «διαρκώς και ουσιωδώς» αντικείμενο αναθεώρησης και αμφισβήτησης (Hamphshire, 1965, σ. 230). Αυτό σημαίνει μεταξύ άλλων ότι υπάρχει διαφωνία όσον αφορά τα κριτήρια εφαρμογής της ουσιωδώς διαμφισβητούμενης έννοιας και ότι οι διαφωνίες γύρω από την ορθή εφαρμογή των εννοιών δεν μπορούν να διευθετηθούν ορθολογικά με την επίκληση γεγονότων, της γλώσσας ή της λογικής. Ας δούμε το παράδειγμα της έννοιας “δημοκρατία”. Εάν δηλώσουμε ότι είναι διαμφισβητούμενη με την απλή έννοια του όρου, αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι διαφωνούν σχετικά με το το νόημα της δημοκρατίας. Ασφαλώς και ισχύει αυτό — όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 5, κάποιιο πιστεύουν ότι η δημοκρατία ουσιαστικά ταυτίζεται με τις εκλογικές διαδικασίες ψήφησης υποψηφίων και πολιτικών κομμάτων, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι περιλαμβάνει και το στοιχείο της άμεσης συμμετοχής των πολιτών στη διακυβέρνηση. Εάν όμως δηλώσουμε ότι η δημοκρατία είναι *ουσιωδώς* διαμφισβητούμενη, τότε υποστηρίζουμε επιπλέον ότι οι διαφωνίες αυτές είναι αδύνατον να γεφυρωθούν ορθολογικά – ποτέ δεν θα βρούμε επιχειρήματα επαρκή για να υποστηρίξουμε ότι η μία ή η άλλη ερμηνεία πλησιάζει περισσότερο το «αληθινό» δημοκρατικό ιδεώδες. Εάν η δημοκρατία είναι πράγματι ουσιωδώς διαμφισβητούμενη έννοια, τότε ναι μεν οι υποστηρικτές των διαφορετικών ορισμών της δημοκρατίας έχουν τη δυνατότητα να μάθουν οι μεν από τους

δε μέσω της ανταλλαγής επιχειρημάτων, είναι όμως αδύνατον να επιλύσουν τις διαφωνίες τους επικαλούμενοι κάποιον κοινά αποδεκτό και καθολικής ισχύος ορισμό ή αρχή.

Ουσιωδώς διαμφισβητούμενες έννοιες δεν υπάρχουν μόνο στην πολιτική θεωρία. Και η τέχνη, λόγου χάρη, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ανήκει σε αυτές, ενώ το ίδιο ίσως ισχύει και για την επιστήμη ή τη θρησκεία. Είναι γεγονός όμως ότι οι ουσιωδώς διαμφισβητούμενες έννοιες ευδοκιμούν στο πεδίο της πολιτικής θεωρίας. Θα μπορούσε μάλιστα κάποιος εύλογα να υποστηρίξει ότι και οι εννέα έννοιες στις οποίες εστιάζουμε στο ανά χείρας βιβλίο είναι ουσιωδώς διαμφισβητούμενες. Θα επρόκειτο βέβαια για αμφιλεγόμενο ισχυρισμό, τον οποίο, όπως θα διαπιστώσουμε αργότερα, πολλοί πολιτικοί στοχαστές απορρίπτουν (για παράδειγμα, όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 6, ορισμένοι πολιτικοί στοχαστές υποστηρίζουν ότι η εξουσία δεν είναι αξιολογική έννοια και συνεπώς δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ουσιωδώς διαμφισβητούμενη).

Ένας από τους λόγους για τους οποίους πολλοί προβληματίζονται όταν έννοιες όπως η ελευθερία, η δικαιοσύνη ή η δημοκρατία περιγράφονται ως ουσιωδώς διαμφισβητούμενες είναι διότι φοβούνται πως αυτό μπορεί να νομιμοποιήσει μια στάση τύπου «όλα επιτρέπονται», όπου όλοι οι πιθανοί ορισμοί των διαμφισβητούμενων εννοιών θεωρούνται εξίσου εύλογοι. Αυτός ο κίνδυνος μπορεί να αποφευχθεί εάν εφαρμόσουμε τη σημαντική διάκριση μεταξύ «εννοιών» και «αντιλήψεων», την οποία εισήγαγε ο φιλόσοφος του δικαίου H. L. A. Hart (1961). Ο Hart παρατήρησε ότι συχνά οι άνθρωποι διαφωνούν για κάτι, όμως την ίδια στιγμή συμφωνούν για το αντικείμενο της συζήτησης. Μπορεί για παράδειγμα να διαφωνούν ως προς το κατά πόσον η ουσία της δημοκρατίας συνίσταται στην πράξη της ψήφου ή στη συμμετοχή, αλλά να συμφωνούν ανεπιφύλακτα ότι η δημοκρατία δεν αφορά τη διάταξη των πλανητών στο σύμπαν. Ως εκ τούτου, παρά τις διαφωνίες τους, μοιράζονται μια κοινή γενική αίσθηση του τι σημαίνει δημοκρατία. Ο Hart ονόμασε τη γενική δομή που αποτελεί το υπόβαθρο των διαφωνιών «έννοια», την οποία αντιπαρέβαλε προς τις διαφορετικές «αντιλήψεις» που ασπάζονται οι άνθρωποι. Για παράδειγμα, όπως θα δούμε στα Κεφάλαια 8 και 9, οι πολιτικοί στοχαστές ασπάζονται πολλές και διαφορετικές αντιλήψεις περί δικαιοσύνης, καθώς άλλοι αποδέχονται και άλλοι απορρίπτουν την αναδιανεμική φορολογική πολιτική. Παρά τη διαφωνία τους αυτή όμως, σε γενικές γραμμές συμφωνούν ότι η «έννοια» της δικαιοσύνης συνίσταται στην απόδοση των οφειλομένων στους ανθρώπους. Οι όποιες διαφωνίες τους λοιπόν είναι τρόπον τινά δευτερεύουσες, καθώς αφορούν συμπληρωματικά στοιχεία της βασικής έννοιας. Οπλισμένοι με αυτή τη διάκριση που εισήγαγε ο Hart, μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι όσοι διαφωνούν για πράγματα όπως η δικαιοσύνη, η δημοκρατία, η εξουσία, η ελευθερία και τα δικαιώματα, απλώς ασπάζονται διαφορετικές «αντιλήψεις» των ίδιων «εννοιών». Είναι αξιοσημείωτο ότι η διάκριση μεταξύ εννοιών και αντιλήψεων δεν απαιτεί η ίδια η έννοια να είναι ουσιωδώς διαμφισβητούμενη, καθώς μπορεί κάλλιστα να αποδειχθεί ότι κάποια από τις αντικρουόμενες αντιλήψεις είναι, με βάση τη λογική, προτιμητέα έναντι των άλλων.

Μεγάλο μέρος της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας έχει κανονιστικό προσανατολισμό. Οι κανονιστικές θεωρίες ενδιαφέρονται για τις αξίες, ενώ οι κανονιστικές αρχές ορίζουν πώς θα έπρεπε να είναι ο κόσμος. Για παράδειγμα η αρχή «από τον καθένα

ανάλογα με τις δυνατότητές του στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του» είναι μία κανονιστική αρχή, η οποία επιχειρεί να προσδιορίσει τη δέουσα κατανομή της εργασίας και των πόρων. Αντίστοιχα, η αρχή «οι πάντες οφείλουν να υπακούουν τους δημοκρατικούς νόμους» είναι μία κανονιστική αρχή, που επιχειρεί να ερμηνεύσει τα όρια και τη νομιμοποίηση της πολιτικής υποχρέωσης. Οι πολιτικοί στοχαστές που διατυπώνουν κανονιστικές θεωρίες και αρχές το κάνουν για διάφορους λόγους. Ενίοτε θέλουν να κατανοήσουν κατά πόσον και πώς συμβαδίζουν διαφορετικές πολιτικές αξίες — για παράδειγμα το κατά πόσον οι αξίες της ελευθερίας και της ισότητας συγκρούονται μεταξύ τους ή εάν η δικαιοσύνη προϋποθέτει την προστασία συγκεκριμένων δικαιωμάτων. Άλλες φορές, στόχος τους είναι η αξιολόγηση των υφιστάμενων πολιτικών, πράξεων, πρακτικών ή θεσμών, μέσω της διατύπωσης αρχών βάσει των οποίων μπορούμε να κρίνουμε κατά πόσον η πραγματικότητα ανταποκρίνεται σε κάποιο ιδεώδες. Άλλοτε πάλι σκοπός τους είναι να διατυπώσουν συστάσεις για το δέον γενέσθαι, είτε καθετόντας τις δικές τους προτάσεις είτε αξιολογώντας κριτικά τις θέσεις άλλων.

Οι πολιτικοί στοχαστές που ασχολούνται με την κανονιστική θεωρία επιχειρούν να περιγράψουν όχι την υφιστάμενη πραγματικότητα, αλλά πώς θα έπρεπε να είναι τα πράγματα. Συνεπώς οι κανονιστικές θεωρίες διαφοροποιούνται από τις ερμηνευτικές, τις οποίες αναπτύσσουν και χρησιμοποιούν οι πολιτικοί επιστήμονες. Οι ερμηνευτικές θεωρίες επιχειρούν να εξηγήσουν την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ διαφορετικών φαινομένων, για παράδειγμα ανάμεσα στην κοινωνική τάξη και τη συμπεριφορά των ψηφοφόρων ή ανάμεσα στη φτώχεια και τον πολιτικό ριζοσπαστισμό. Το έργο των περισσότερων πολιτικών επιστημόνων είναι λοιπόν περισσότερο περιγραφικό, καθώς σκοπός τους είναι να περιγράψουν τον κόσμο της πολιτικής και να εξηγήσουν την πραγματική λειτουργία του με έναν ουδέτερο αξιακά τρόπο, χωρίς να επιτρέπουν στις δικές τους προκαταλήψεις και προτιμήσεις να μολύνουν [προτιμότερο: να επηρεάσουν αρνητικά (σημ. επιμ.)] την έρευνά τους. Αντίθετα, οι περισσότεροι πολιτικοί στοχαστές ασχολούνται με κανονιστικές θεωρίες, στο επίκεντρο των οποίων βρίσκονται αυτές καθαυτές οι αξίες. Για παράδειγμα, όταν ένας πολιτικός στοχαστής με κανονιστικό προσανατολισμό μελετά το ζήτημα της δημοκρατίας ή της δικαιοσύνης έμμεσα μόνο ενδιαφέρεται για το πώς λειτουργούν στην πράξη οι δημοκρατικές διαδικασίες ή για το πώς όντως γίνεται η κατανομή του πλούτου και των ευκαιριών στις υφιστάμενες κοινωνίες. Για τους πολιτικούς στοχαστές, ο κύριος στόχος είναι να ανακαλύψουν πώς *πρέπει* να λειτουργούν οι δημοκρατικές διαδικασίες και πώς *πρέπει* να κατανέμονται ο πλούτος και οι ευκαιρίες.

Το ποια είναι η ακριβής σχέση μεταξύ πραγματικότητας και αξιών στην πολιτική θεωρία αποτέλεσε πρόσφατα αντικείμενο διαμάχης. Ορισμένοι πολιτικοί στοχαστές πιστεύουν ότι οι κανονιστικές αρχές, για παράδειγμα οι αρχές της δικαιοσύνης, είναι άχρονες και ανεξάρτητες από τα πραγματικά γεγονότα (π.χ. Cohen, 2008). Κάποιοι άλλοι πιστεύουν ότι οι κανονιστικές αρχές εξαρτώνται τόσο από γενικά δεδομένα που αφορούν όλους τους ανθρώπους όσο και από τα επιμέρους δεδομένα που αφορούν συγκεκριμένες ομάδες (π.χ. Miller, 2013). Ένα από τα επιχειρήματα που διατυπώνουν οι υποστηρικτές της άποψης ότι η μελέτη των πολιτικών αρχών πρέπει να βασίζεται στα πραγμα-

τικά δεδομένα σχετίζεται με το ενδιαφέρον τους για τη ρεαλιστικότητα. Θυμηθείτε για παράδειγμα την αρχή «από τον καθένα ανάλογα με τις δυνατότητές του στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του». Οι επικριτές της συγκεκριμένης αρχής θεωρούν ότι είναι ανέφικτη, καθώς προϋποθέτει ότι κάποιοι θα εργάζονται σκληρότερα από τους άλλους χωρίς κανένα αντάλλαγμα. Όσοι απορρίπτουν αυτή την αρχή διατυπώνουν, συνεπώς, έναν πραγματολογικό ισχυρισμό για την ανθρώπινη ψυχολογία. Κάποιος υποστηρικτής της αρχής θα μπορούσε να απαντήσει, αμφισβητώντας αυτόν τον πραγματολογικό ισχυρισμό και υποστηρίζοντας, για παράδειγμα, ότι οι άνθρωποι έχουν αποδειχθεί ικανοί για ανιδιοτελείς θυσίες χάριν των συνανθρώπων τους. Πρέπει να επισημάνουμε όμως ότι η συγκεκριμένη απάντηση αποδέχεται τη σημασία των πραγματικών γεγονότων στον καθορισμό του κατά πόσον μία κανονιστική αρχή είναι εύλογη ή όχι. Αντίθετα, οι υποστηρικτές της προσέγγισης που απορρίπτει τη συνάφεια των γεγονότων υποστηρίζουν ότι οι κανονιστικές αρχές είναι αληθείς ανεξάρτητα από οποιοδήποτε γεγονός (Cohen, 2008). Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, τα γεγονότα έχουν περιορισμένη χρησιμότητα στο έργο των πολιτικών στοχαστών, καθώς ναι μεν μας βοηθούν να κατανοήσουμε πώς θα μπορούσαν να εφαρμοστούν οι αρχές, όμως δεν μας κάνουν σοφότερους ως προς το κατά πόσον οι ίδιες οι αρχές είναι οι ορθές ή όχι.

Οι πολιτικοί στοχαστές δεν διαθέτουν κάποια προνομιακή θέση στη διατύπωση κανονιστικών δηλώσεων, οι οποίες αποτελούν γνώριμο χαρακτηριστικό του δημόσιου βίου. Οι πολιτικοί, για παράδειγμα, συχνά διατυπώνουν κανονιστικού τύπου θέσεις στις προεκλογικές εκστρατείες, όταν για παράδειγμα υποστηρίζουν ότι κάποια εξαγγελία τους θα υπηρετήσει τον σκοπό της κοινωνικής δικαιοσύνης ή θα αναβαθμίσει τη λειτουργία της δημοκρατίας. Αλλά και οι πολιτικοί ακτιβιστές, οι μπλόγκερ και οι αρθρογράφοι διατυπώνουν κανονιστικές δηλώσεις όταν ασκούν κριτική στις ενέργειες και πολιτικές της κυβέρνησης. Παρ' όλα αυτά, η γνώση της πολιτικής θεωρίας μπορεί να οξύνει την ικανότητά μας να αξιολογούμε τις κανονιστικές δηλώσεις. Από αυτή την άποψη, η πολιτική θεωρία μπορεί να συνδράμει με τρεις σημαντικούς τρόπους την εφαρμοσμένη πολιτική (Swift and White, 2008). Πρώτον, μπορεί να μας βοηθήσει στην κριτική εξέταση των αρχών και αξιών που επικαλούνται οι πολιτικοί και άλλοι. Οι θεωρητικοί της πολιτικής είναι για παράδειγμα σε θέση να επιχειρηματολογήσουν υπέρ ή κατά των αρχών αυτών, να επισημάνουν τις συνέπειες και τις περιπλοκές τους, αλλά και να αναδείξουν τους τρόπους με τους οποίους κάποιες αξίες και αρχές έρχονται σε σύγκρουση με άλλες. Δεύτερον, η πολιτική θεωρία μπορεί επίσης να αναδείξει τυχόν άρρητες κανονιστικές παραδοχές, τις οποίες οι ίδιοι οι πολιτικοί έχουν ίσως την τάση να παρασιωπούν. Για παράδειγμα ο διάλογος για το φορολογικό σύστημα γίνεται συχνά με αφετηρία την παραδοχή ότι οι όποιες αλλαγές δεν πρέπει να υπονομεύσουν την οικονομική ανάπτυξη. Πρόκειται για έναν κανονιστικό ισχυρισμό, που δίνει προτεραιότητα στην οικονομική ανάπτυξη, και ο οποίος θα πρέπει να αναγνωριστεί ως τέτοιος, προκειμένου να κριθεί. Τρίτον, η πολιτική θεωρία μπορεί επίσης να αναδείξει εναλλακτικές κανονιστικές δυνατότητες, που παραμελούνται από τους βασικούς πολιτικούς δρώντες. Για παράδειγμα ο σχεδιασμός ενός φορολογικού συστήματος μπορεί να έχει και άλλη στόχευση, για παράδειγμα την προαγωγή της αξιοπρέπειας ή ευημερίας των

ατόμων, τη μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων ή την ενθάρρυνση της δημοκρατικής κοινότητας. Με βάση τα όσα είπαμε μέχρι τώρα διαπιστώνουμε ότι οι πολιτικοί στοχαστές ενδιαφέρονται έντονα για τις κανονιστικές πτυχές της πολιτικής, καθώς και για τις έννοιες που συναντάμε στον πολιτικό διάλογο. Κάποιοι όμως υποστηρίζουν ότι η προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις σε κανονιστικά ερωτήματα συνιστά ματαιοπονία, διότι οι κανονιστικές θεωρίες δεν μπορούν να ελεγχθούν με την αξιοπιστία των ερμηνευτικών θεωριών. Ας δούμε ένα παράδειγμα. Ένας πολιτικός επιστήμονας υποθέτει ότι η εκλογική επιρροή του κυβερνώντος κόμματος μειώνεται όταν οι εκλογές διεξάγονται σε περίοδο οικονομικής ύφεσης. Η εγκυρότητα αυτής της θεωρίας μπορεί να ελεγχθεί με βάση τα πραγματικά στοιχεία, και θα πρέπει να απορριφθεί εάν τα γεγονότα τη διαψεύσουν, ή τουλάχιστον να τροποποιηθεί, προκειμένου να συμβαδίσει με αυτά. Αντίθετα, οι κανονιστικές θεωρίες και αρχές δεν μπορούν να διαψευστούν με την ίδια μέθοδο. Ας υποθέσουμε ότι κάποιος πολιτικός στοχαστής πιστεύει ότι «οι άνθρωποι οφείλουν να υπακούουν στους δημοκρατικούς νόμους». Ο εν λόγω θεωρητικός θα μπορούσε να κάνει μία δημοσκόπηση και να ρωτήσει πολίτες εάν ενστερνίζονται αυτή την αρχή, όμως το αποτέλεσμα της δημοσκόπησης θα αποκάλυπτε μόνο τον βαθμό στον οποίο γίνεται αποδεκτή η αρχή. Δεν θα μας έλεγε τίποτε (ή ελάχιστα) για το κατά πόσον η αρχή αυτή είναι αληθής ή όχι.

Οι πολιτικοί στοχαστές έχουν απαντήσει σε αυτή την κριτική με διάφορους τρόπους. Εδώ θα αναφέρω μία μόνο στρατηγική, την οποία υιοθέτησε ο John Rawls. Ο Rawls ξεκινά με την παρατήρηση ότι υπάρχουν κάποιες έγκριτες πεποιθήσεις, για την ορθότητα των οποίων νιώθουμε εύλογα βέβαιοι. Για παράδειγμα καταλήξαμε να πιστεύουμε ότι η θρησκευτική μισαλλοδοξία και οι φυλετικές διακρίσεις είναι άδικες, έπειτα από προσεκτική εξέταση των πραγμάτων, και η κρίση μας αυτή δεν είναι πιθανό να αποτελεί προϊόν ιδιοτέλειας ή άγνοιας (Rawls, 1999a, σσ. 17-18). Αυτό σημαίνει ότι, όπως οι επιστήμονες μπορούν να ελέγξουν την εγκυρότητα των θεωριών τους με βάση τα γεγονότα, έτσι και οι πολιτικοί στοχαστές μπορούν να ελέγξουν τις δικές τους θεωρίες με βάση τέτοιες έγκριτες πεποιθήσεις. Οι έγκριτες πεποιθήσεις συνιστούν σημεία αναφοράς, και στις περισσότερες περιπτώσεις μπορούμε εύλογα να αλλάξουμε ή να απορρίψουμε μία θεωρία εάν τα αποτελέσματά της δεν εναρμονίζονται με αυτές. Πρόκειται όμως για προσωρινά μόνο σημεία αναφοράς, καθώς βασικό χαρακτηριστικό των κανονιστικών θεωριών είναι ότι η αποδοχή τους μπορεί να οδηγήσει στην αναθεώρηση των πεποιθήσεών μας (Rawls, 1999a, σ. 49). Για παράδειγμα, η προσεκτική μελέτη της ισότητας των ευκαιριών πιθανόν να υποχρεώσει κάποιον να αλλάξει τις πεποιθήσεις του όσον αφορά τις υπηρεσίες που πρέπει να παρέχονται στα άτομα με αναπηρίες. Και είναι προτιμότερο να τροποποιήσουμε τις τρέχουσες κρίσεις μας, εάν αυτές έρχονται σε σύγκρουση με τη θεωρία. Σύμφωνα με τον Rawls, έτσι πρέπει να εργάζεται ο θεωρητικός: να κινείται διαρκώς εμπρός-πίσω μεταξύ των δικών του κρίσεων και των θεωριών, μέχρι να φτάσουν τα δύο αυτά σε κατάσταση «αναστοχαστικής ισορροπίας». Οι θεωρητικοί το επιτυγχάνουν αυτό όταν οι επιμέρους κρίσεις τους συμπίπτουν με τις γενικές πεποιθήσεις τους και όταν κρίσεις και πεποιθήσεις ταυτίζονται με τις φιλοσοφικές απόψεις τους.

Η Δομή αυτού του Βιβλίου

Το βιβλίο αυτό θα παρουσιάσει τα μεγάλα αινίγματα και τους σημαντικότερους διαλόγους και προσεγγίσεις της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας. Κάθε κεφάλαιο συνοψίζει τις πρόσφατες εξελίξεις γύρω από το εκάστοτε ζήτημα, περιγράφοντας τα βασικά προβλήματα, τις θεωρίες και τους πρωταγωνιστές. Παρουσιάζει επίσης τα σημαντικότερα επιχειρήματα και κείμενα πάνω στο θέμα. Παρότι τα Κεφάλαια είναι οργανωμένα θεματικά, θα εστιάσουμε στην αξιολόγηση των επιχειρημάτων και θα το κάνουμε αυτό αναλύοντας τις ουσιαστικές διαφωνίες ανάμεσα στους σύγχρονους θεωρητικούς. Ελπίζουμε ότι αυτό θα σας βοηθήσει να αποκτήσετε μια αίσθηση του θεωρητικού υποβάθρου, χωρίς να υποβαθμίζεται η πολυσύνθετη φύση των εξεταζόμενων ζητημάτων. Επιπλέον, σε όλα τα Κεφάλαια εξετάζουμε τις συνέπειες των θεωρητικών διενέξεων με παραδείγματα από τον πραγματικό κόσμο.

Για να εξοικειωθείτε με τις σύγχρονες δημόσιες συζητήσεις κρίναμε αναγκαία την τοποθέτησή τους στο κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο. Έτσι, το πρώτο μισό κάθε Κεφαλαίου περιγράφει τις διαφορετικές θεωρίες και προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί για το αντίστοιχο ζήτημα. Μελετώντας αυτές τις «ανταγωνιστικές προσεγγίσεις», όπως τις αναφέρουμε στο βιβλίο, θα εξετάσουμε ορισμένες από τις πιο σημαντικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί από τους σύγχρονους πολιτικούς στοχαστές. Ιδωμένες συνολικά, όλες αυτές οι προσεγγίσεις θα σας δώσουν μια αίσθηση του εύρους της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας.

Παρότι η δομή του βιβλίου βασίζεται στην αντιπαραβολή των διαφορετικών προσεγγίσεων, αυτές είναι ήσσονος σημασίας σε σχέση με αυτά καθεαυτά τα επιχειρήματα που έχουν διατυπωθεί. Κάποιες προσεγγίσεις ανήκουν σε συγκεκριμένες παραδόσεις της πολιτικής σκέψης – όπως ο φιλελευθερισμός, ο ωφελιμισμός και ο ρεπουμπλικανισμός – όμως σε πολλές περιπτώσεις αποτελούν απλώς βολικές ετικέτες για την ομαδοποίηση συναφών απόψεων και επιχειρημάτων. Το πλεονέκτημα της οργάνωσης της ύλης του βιβλίου με αυτόν τον τρόπο είναι ότι μας βοηθά να χαρτογραφήσουμε το γνωστικό πεδίο και να αναγνωρίσουμε ορισμένες καίριες διαφωνίες και αντιπαραθέσεις. Το μειονέκτημα είναι ότι ίσως μας οδηγήσει στο εσφαλμένο συμπέρασμα ότι η κάθε προσέγγιση εκπροσωπεί κάποια ολοκληρωμένη και συνεκτική πνευματική παράδοση, ευδιάκριτη από τις ανταγωνιστικές προσεγγίσεις. Όπως θα δούμε αυτό σπάνια ισχύει. Όχι μόνο διότι υπάρχουν σημαντικές διαφωνίες στο εσωτερικό των περισσότερων προσεγγίσεων, αλλά και διότι υπάρχουν σημαντικά κοινά στοιχεία μεταξύ διαφορετικών προσεγγίσεων. Επιπλέον, διαφέρει αισθητά και ο βαθμός διαφωνίας μεταξύ των διαφορετικών απόψεων. Ενώ κάποιες αντιπαραθέσεις που θα μας απασχολήσουν μοιάζουν περισσότερο με διαφωνίες μεταξύ αδελφών ή φίλων, άλλες είναι πολύ βαθύτερες και αντανakλούν θεμελιώδεις αντιθέσεις στον τρόπο που πρέπει να σκεφτόμαστε την πολιτική.

Όπως θα διαπιστώσετε, οι διάφορες προσεγγίσεις που θα εξετάσουμε συνδέονται μεταξύ τους με πολυσύνθετους τρόπους. Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτό συμβαίνει διότι η ίδια προσέγγιση απαντάται σε πολλά διαφορετικά ζητήματα. Για παράδειγμα η

φιλελεύθερη θεωρία της κοινότητας, την οποία θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 2, εμφανίζεται με διαφορετική αμφίεση στο Κεφάλαιο 3 ως θεωρία του πλουραλισμού. Σε άλλες περιπτώσεις, κάποιος στοχαστής ή ομάδα στοχαστών συνδέεται με περισσότερες από μία προσεγγίσεις. Για παράδειγμα ο John Rawls έχει διατυπώσει μία από τις θεωρίες δικαιοσύνης που εξετάζουμε στο Κεφάλαιο 9, αλλά και μία από τις θεωρίες πλουραλισμού που εξετάζουμε στο Κεφάλαιο 3. Αντίστοιχα, οι κοινοτιστές Charles Taylor και Michael Sandel, τους οποίους εξετάζουμε στο Κεφάλαιο 2, ασπάζονται επίσης μία θετική σύλληψη της ελευθερίας, την οποία θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 7. Τέλος, οι προσεγγίσεις που θα συναντήσουμε στα διαφορετικά κεφάλαια συχνά συνδέονται λόγω πνευματικής συγγένειας. Για παράδειγμα, η θεωρία της καταστατικής αντιπροσώπευσης (Κεφάλαιο 4) μοιάζει με την καταστατική θεωρία της εξουσίας (Κεφάλαιο 6) ενώ έχει πολλά και σημαντικά κοινά στοιχεία με την αγωνιστική θεωρία του πλουραλισμού (Κεφάλαιο 3). Αντίστοιχα, ορισμένοι θεωρητικοί της πολυπολιτισμικότητας και της διαφοράς (Κεφάλαιο 2) ασπάζονται την περιγραφική θεωρία της αντιπροσώπευσης (Κεφάλαιο 4), ενώ έχουν επηρεάσει τις θεωρίες περί κοινωνικής ισότητας (Κεφάλαιο 9).

Μετά την παρουσίαση των διαφόρων ανταγωνιστικών προσεγγίσεων, το δεύτερο μέρος κάθε κεφαλαίου είναι αφιερωμένο στην παρουσίαση «θεμάτων-κλειδιών της δημόσιας συζήτησης». Ορισμένες συζητήσεις αφορούν φλέγοντα ζητήματα πολιτικής ηθικής, τα οποία εξετάζουμε αντιπαραβάλλοντας τις απαντήσεις που δίνουν οι ανταγωνιστικές προσεγγίσεις. Άλλες αφορούν σημαντικές θεωρητικές διαιρέσεις και η μελέτη τους θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε γιατί οι υποστηρικτές της μιας άποψης προκρίνουν τη δική τους έναντι των εναλλακτικών προσεγγίσεων. Τέλος, κάποια κύρια θέματα συζήτησης εστιάζουν αποκλειστικά σε μία ανταγωνιστική προσέγγιση. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτό γίνεται για να κατανοήσουμε τους λόγους για τους οποίους θεωρητικοί που ανήκουν στην ίδια προσέγγιση διαφωνούν σχετικά με τον δέοντα τρόπο διατύπωσης της θέσης τους. Σε άλλες περιπτώσεις εξετάζουμε τις σημαντικότερες κριτικές που έχει προσελκύσει η συγκεκριμένη προσέγγιση. Επειδή οι φοιτητές που μελετούν την πολιτική θεωρία συχνά δυσκολεύονται να εντοπίσουν τους δεσμούς ανάμεσα στις αφηρημένες θεωρίες και την πολιτική πραγματικότητα, το βιβλίο περιλαμβάνει επίσης έναν αριθμό «πλαισίων διαλόγου» στα Κεφάλαια, που θα σας βοηθήσουν να εντοπίσετε κάποιες από τις πρακτικές εφαρμογές και συνέπειες των θεωριών του αντίστοιχου κεφαλαίου.

Όλα τα Κεφάλαια ολοκληρώνονται με την εξέταση των «μελλοντικών προκλήσεων» που είναι πιθανό να κληθούν να διαχειριστούν οι θεωρητικοί στο μέλλον. Συχνά, οι προκλήσεις αυτές συνδέονται με την πρόσφατη στροφή της πολιτικής θεωρίας στο διεθνές επίπεδο. Στο Κεφάλαιο 4, για παράδειγμα, θα δούμε πώς οι πολιτικοί στοχαστές έχουν αρχίσει να απαντούν στην πρόκληση της αντιπροσωπευτικότητας των διεθνών θεσμών, ενώ στα Κεφάλαια 2, 3 και 5 θα εξετάσουμε κάποιες από τις προκλήσεις που συνοδεύουν το όραμα της εγκαθίδρυσης μιας δημοκρατικής διεθνούς κοινότητας σε έναν βαθύτατα διχασμένο κόσμο. Σε άλλα Κεφάλαια οι «μελλοντικές προκλήσεις» εστιάζουν σε νέα πεδία έρευνας, που πιθανόν να βρεθούν στο επίκεντρο του ενδια-

φέροντος των πολιτικών στοχαστών τα επόμενα χρόνια. Στο Κεφάλαιο 6, για παράδειγμα, θα διερευνήσουμε τις προοπτικές και τις πραγματολογικές προκλήσεις της συγκριτικής πολιτικής θεωρίας, ενώ στο Κεφάλαιο 9 θα εξετάσουμε κάποιες από τις πρόσφατες προκλήσεις που δέχθηκε η ηθικολογική δεοντολογική προσέγγιση από εξελίξεις στον πραγματικό κόσμο.

Η πολιτική θεωρία είναι ένα δυναμικό πεδίο, οπότε κάθε απόπειρα συνοπτικής παρουσίασης της τρέχουσας κατάστασης πραγμάτων είναι πιθανό να προσελκύσει δύο ειδών κριτική. Κάποιοι θα θεωρήσουν ότι το βιβλίο αγνόησε ή υποβάθμισε σημαντικές, κατά τους ίδιους, θέσεις. Κάποιοι άλλοι ίσως διατυπώσουν τον προβληματισμό τους για το ότι σημαντικά ζητήματα εξετάστηκαν επιφανειακά ενώ έχρηζαν πιο αναλυτικής διερεύνησης. Και οι δύο αυτές ενστάσεις είναι ασφαλώς δόκιμες όσον αφορά το ανά χείρας βιβλίο. Πρέπει να σημειώσουμε όμως ότι σκοπός του βιβλίου αυτού είναι να εξοικειώσει τον αναγνώστη με ορισμένες από τις πιο σημαντικές διαφωνίες στη σύγχρονη πολιτική σκέψη, χωρίς να φιλοδοξεί να δώσει ολοκληρωμένη επισκόπηση της τρέχουσας πολιτικής θεωρίας. Δική μου ελπίδα είναι να σας εμπνεύσω να εμβαθύνετε οι ίδιοι την έρευνά σας, να σας εξοπλίσω με τα εργαλεία που χρειάζεστε για να πλοηγηθείτε στην τρέχουσα βιβλιογραφία και να σας βοηθήσω να ασχοληθείτε ανεξάρτητα με τα καίρια ζητήματα της πολιτικής θεωρίας, στα οποία περιλαμβάνονται ορισμένα που υπερβαίνουν το πεδίο του παρόντος βιβλίου.